

Петров (Домонтович) Віктор Платонович

Життя та творчість

Одні дослідники називають Віктора Петрова геніальним письменником та істориком, інші – зрадником та запродавцем.

У червні 1949 року газета "Українське слово" опублікувала повідомлення: "Прохаємо всіх, хто знав би що-небудь про долю відомого вченого проф. д-ра Віктора Петрова, повідомити листовно Редакцію нашого часопису".

...За кілька днів до свого загадкового зникнення Петров зустрівся з двома письменниками-радянськими — Юрієм Косачем та Ігорем Костецьким. Костецький попросив у Петрова автограф, і той занотував загадкову фразу: "Був день і була ніч — день перший після МУР-у. 14.IV.49.". Сам Костецький писав: "Я не знаю, і ніхто не знає, що це значить".

Віктор Петров вважав себе киянином, хоч народився в Катеринославі в сім'ї архієрея, а дитинство пройшло в Одесі. У 1913 році закінчив Холмську чоловічу гімназію, а в 1918 – зі срібною медаллю за дипломну роботу "М.М. Языков, поет пушкінської плеяди. Життя і творчість" – історико-філологічний факультет Київського університету. Невисокий, рухливий, у окулярах, гостроязичний, завжди усміхнений, затятий сперечальник, який любив добре поїсти, випити, але був геть байдужим до зовнішності, у нього часто гудзики були різних кольорів, нерівно пришиті – таким запам'ятали його друзі. Віктора залишили на кафедрі університету як професорського стипендіата. Готуючись до захисту професорського звання, через Павла Филипповича познайомився з редактором журналу "Книгар" Миколою Зеровим.

Наступного року, коли більшовики усвідомили смисл слів Леніна, що інтелігенція – це г...но, яке треба знищити, як клас, і влаштували штучний голод у містах, Баришівка врятувала неокласиків. У 1923 році Петров був директором школи в Баришівці, Зеров – викладачем.

30 вересня, на день народження Софії Зерової Петров закохався у іменинницю. "Це було у той знаменний день, коли упала коробка цукерок," – згадував він. Кохання опалило обох, але Софія (старша за Петрова на 4 роки), хоч мемуари її часто називають "стервою", не могла кинути чоловіка. Спочатку не могла осиротити єдиного сина, потім, коли помер її син Котик, переживала за Зерова.

Після повернення до Києва з'ясувалося, що університети – це "буржуазна відрижка" і їх реорганізували в ІНО (інститути народної освіти). В. Петров викладав у ІНО, а для заробітку – в приватній гімназії Ремезова російську мову та в учительській семінарії – українську мову та літературу. У цей же час молодий науковець очолив Етнографічну комісію УАН. Він досліджував козацькі землі, пороги, які мав поглинути упокорений Дніпро, долаючи на човні шлях Дніпропетровськ-Хортиця. У 1930-му році

отримав ступінь доктора за дослідження "Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки. Життя. Ідеологія. Творчість". Від етнографії В. Петров перейшов до археології, захопився вивченням окремих епох, манер, людських думок, що привело його до белетристики.

У житті Віктора Петрова вистачало і таємниць, і бурхливих подій. У часи гетьмана Скоропадського 25-річного викладача Київського університету було обрано вченим секретарем Комісії для укладання словника української мови. Однак у науку поринути не вдалося: настали буремні часи. У період між 1920 та 1924 роками Віктору Петрову довелося поміняти 17 місць роботи.

У 1927 році він очолив Етнографічно-фольклорну комісію Академії Наук. На той час про нього знали не тільки в Україні, але й за її межами. Він входив у десятку найкращих українських істориків міжвоєнного періоду. Його обирають дійсним членом Російського географічного товариства, нагороджують срібною медаллю цього товариства. У 1930 році 36-річний Петров здобуває ступінь доктора історії.

У цей же час Віктор Петров прославився як літератор. Твори Петрова читаються легко, як захопливий бестселер. Кожну нову його книгу сприймали як подію в науковому та літературному житті. Його визнали найкращим українським прозаїком-новелістом, а у жанрі есе йому вже у двадцятих роках не було рівних. Багатство мови, витончена стилістика — ось що характеризувало Віктора Петрова, який все частіше починав творити під псевдонімом "В.Домонтович".

Віктор Петров зізнався, що псевдонім "В. Домонтович" знайшов у литовській мові, означає він "той, хто багато каламутить" і ним підписував тільки свої художні твори. Псевдо В. Бер ставив на наукових розвідках. При цьому Віктор Платонович у псевдо не писав імені, тільки літеру В.

У 1930 році його торкнулися репресії: Петрова зняли з керівної посади у ВУАН. Він змінює фах. Починає займатись археологією. Нинішня українська археологічна наука значною мірою базується саме на його працях. У 1941 році опалу з Віктора Петрова знімають і його призначають директором Інституту українського фольклору Академії Наук України.

Саме на цій посаді його застає війна та німецька окупація. На відміну від багатьох своїх колег, Віктор Петров відмовився емігрувати і вже у вересні 1941 року налагоджує зв'язки з мельниківським націоналістичним підпіллям у Києві. Дуже скоро він стає одним із найближчих співробітників лідера ОУН Олега Кандиби-Ольжича. Ольжич цінував літературний та науковий таланти Петрова. Вони часто дискутували на археологічні теми (обидва мали фах археологів), влаштовували літературні диспути. Ольжич був значно молодшим за Петрова, а Петров, подекуди, свого часу перебував у дружніх стосунках з батьком Ольжича, поетом Олександром Олесем.

Лише потім з'ясувалося, що Віктор Петров залишився у Києві за завданням Народного комісаріату внутрішніх справ — для диверсійної та розвідувальної роботи. Із цього часу розпочинається подвійне життя Віктора Петрова. У Берліні він видає часопис "Український засів" — і водночас пише доповідні на "Велику землю" про

діяльність української газети "Голос" та журналу "Дозвілля". Пише статті на антибільшовицьку тематику (друкуючи у тих же "Голосі" та "Дозвіллі") і водночас видає на поталу радянським спецслужбам свого опонента доцента Харківського університету. Про публічну діяльність Петрова – визначного українського письменника, науковця, публіциста — знають тисячі. Про зворотній бік тієї ж "медалі" здогадуються одиниці.

Наприкінці війни Віктор Петров пориває з мельниківцями. Спочатку він намагається зблизитися з бандерівським крилом ОУН, а з 1946 року приєднується до групи Івана Багряного, що саме у цей час на еміграції формувалась як Українська революційно-демократична партія.

Пробує себе Петров і на релігійній ниві. Хоч і не богослов, але читає у мюнхенській Богословській академії патрологію. Г.Ващенко з обуренням писав, що, переглянувши конспект одного зі студентів, "зовсім не зустрічав навіть згадки про отців Церкви: — йшла мова про кризу метафізики і фізики, — те, про що писав Петров в українських журналах на еміграції". Той же Ващенко згадував, що "не будучи ректором Академії Петров був її фактичним диктатором. На зборах професорської ради всі питання розв'язувалися так, як цього бажав Петров. Інколи доходило до скандалів, але Петров наполягав на своєму".

Проте були й інші відгуки. Скажімо, академік Ю.Шевельов писав, що "Петров-бо був однією з найбільших, якщо не найбільшою інтелектуальною постаттю серед української еміграції, один із дуже небагатьох, хто міг сказати своє слово в розвитку світової думки".

Водночас, Віктор Петров викладає в Українському технічно-господарському інституті, в Українському вільному університеті, працює в Українській вільній Академії Наук та у Науковому товаристві імені Шевченка. Він активно співпрацює з Мистецьким українським рухом. Працездатність Петрова не знала меж. Він мав чимало друзів, але так само чим ворогів. Мельниківці, з якими він розірвав стосунки, а також бандерівці, союзу з якими не вийшло, називали його радянським агентом. Дмитро Донцов опублікував статтю проти Петрова. У поштовій скринці Віктор Петров декілька разів знаходив листи з погрозами. Ситуація загострилася навесні 1949 року, коли Віктор Петров у доповіді з нагоди чергових роковин Шевченка зробив необачну (як із погляду націоналістичних фундаменталістів) заяву про те, що Шевченко на засланні знайшов тепле і доброзичливе товариство.

Ситуація досягла апогею... І раптом у 1949 року Віктор Петров щез.

18 квітня 1949 р. на католицький Великдень письменник о 18:30 вийшов із будинку 12 на Файлітштрассе, де редагував щомісячний журнал літератури, мистецтва та критики "Арка" – і зник. Газети діаспори писали про загадкове зникнення, про загибель мученика Віктора Петрова. Одні говорили про радянських людоловів, інші – про американську акцію "Ohio" проти радянських розвідників в Західній Німеччині..

Українські емігранти підняли галас навколо таємничого зникнення Петрова-Домонтовича. Одні були ладні вбачати тут руку СМЕРШу. Але більшість однозначно кивали у бік бандерівського крила ОУН. Колишній діяч бандерівської Служби безпеки

П.Яровий на сторінках "Нового русского слова" розповів, як бандерівці нібито замучили В. Петрова. При цьому навіть назвав імена убивць. Дивно, але українська діаспора здебільшого повірила розповідям маніакально хворого Ярового. Редактор журналу "Нові дні" Віктор Волиняк написав, що Петрова задушили у бункері. Яр Славутич у вірші до Дмитра Донцова (який ніколи не був членом ОУН) писав: "Тебе довіку, дикий братовбивче, Пектиме Віктора Петрова кров".

Мельниківці, які ще недавно вважали Петрова радянським агентом, тепер побачили у ньому зручний спосіб для боротьби зі своїми ворогами з бандерівського табору. В "Українському слові" з'явилася заява Ю. Шереха, С. Парфанович, Ю. Дивнича та Г. Наконечної, у якій висловлюється протест "проти бандерівського вбивства проф. Петрова". А. Добрянський вінчав цей потік звинувачень, написавши, що Петрова було спалено у міттенвальдському крематорії під наглядом самого Бандери.

Сам же Віктор Петров перетнув демаркаційну лінію, опинившись у радянській окупаційній зоні. Очевидно, Петров був на межі розкриття, і радянська розвідка вирішила врятувати одного з найцінніших агентів від провалу. Досі невідомо, яку місію виконував Віктор Петров у середовищі української еміграції і чи є на ньому вина за сотні й тисячі українців, викрадених СМЕРШем у повоєнний час.

До речі, академік П.Толочко у біографічній статті, присвяченій Петрову, пише: "Під час Великої Вітчизняної війни В.П.Петров був розвідником у тилу ворога, а після перемоги до 1950 р. перебував на службі у Зовнішторзі". Ось так. Ні багато, ні мало. Залишається лише з'ясувати, хто, на думку шановного академіка, був "ворогом", у тилу якого працював В.Петров, і чим насправді торгував Зовнішторг.

В 1955 р. у Москві була видана книга Олександра Монгайта "Археологія в СРСР", де в іменному покажчику археологів був В. Петров. Так учений для українців діаспори з мучеників потрапив до розряду Іуд. З 1956 року Петров працював у Києві в Інституті археології; створив дві монографії: "Скіфи: мова і етнос", "Етногенез слов'ян", але квартири не мав. І тільки у 1956 році Софія Федорівна отримала звістку: "в п'ятницю 8-го липня близько 10-ої ранку я стукатиму в двері, як належить, чотири рази". Запам'ятайте цю дату – 8 липня, до смерті Петрова лишалося рівно 13 років.

62-річний Віктор Платонович Петров і 66-річна Софія Федорівна Зерова-Лобода одружились. Вона прожила 95 років, на столі мала портрет молодого Зерова і старого Петрова – масивного, огрядного, у окулярах, респектабельного та впевненого в собі.

1965 р. уряд відзначив службу полковника розвідки орденом Великої Вітчизняної війни І ст. Втративши під час війни документи про вчений ступінь, Петров був змушений заново захищати дисертацію в 1966 році. Перед членами ВАКу на захист кандидатської дисертації з філології став академік. І, небувалий випадок, рада одностайно присудила вчений ступінь доктора філологічних наук.

Помер Віктор Петров 8 липня 1969 року за письмовим столом: не встиг закінчити словник пруської мови. Похований у Києві на військовому цвинтарі.

У 1988-1989 роках у Нью-Йорку Юрій Шевельов упорядкував і видав тритомне зібрання творів В. Петрова-Домонтовича, який говорив, що кожна людина пише тільки

про себе

Ким же був Віктор Петров? Напевне, що яскравим продуктом українського суспільства середини ХХ століття. Роздвоєння суспільства сприяло роздвоєнню його особи. Тому важко зараз ствердити, ким же він був насправді: геніальним ученим, шпигуном чи і одним, і другим одночасно...

Біографія

Петров Віктор (літературний псевдонім В. Домонтович, Віктор Бер, 1894-1969), письменник, літературознавець, етнограф й археолог, родом з Катеринослава, д.чл. НТШ. Закінчив Холмську гімназію (1913) і Київ. ун-т (1918). У 1920-х рр. співпрацював, з 1927 р. – керівник Етнографічної Комісії ВУАН, 1925-29 рр. – співредактор (разом з А. Лободою) "Етнографічного вісника"; з 1934 р. – співр. Ін-ту Історії Матеріальної Культури, 1941 р. – дир. Ін-ту Укр. Фольклору, 1944-45 рр. – співр. Укр. Наук. Ін-ту у Берліні. На еміграції у Зах. Німеччині; з 1945 р. проф. УВУ і Богословської Академії у Мюнхені, співр. в-ва "Укр. Трибуна", чл. ред. колегії ж. "Арка". З 1949 р. в СРСР; працював в Ін-ті Іст. Матеріальної Культури АН СРСР у Москві, з 1956 – старший співр. Ін-ту Археології АН УРСР у Києві, завідувач його наук. архіву. П. – автор біографічних романів "Аліна і Костомаров" (1929), "Романи Куліша" (1930) і виданих під псевд. В. Домонтович романів й оп. "Дівчина з ведмедиком" (1928), "Доктор Серафікус" (1947), "Без ґрунту" (1948), як також багатьох оп., друканих у періодичних вид. З літературознавчих праць П. важливіші: дисертація "Пантелеймон Куліш у 50-ті роки" (т. I, 1929), "Провідні етапи сучасного шевченкознавства" (1946), огляд "Укр.інтелігенція – жертва больш. терору" (1955; виданий з рукописів П. на еміграції). У ділянці етнографії П. автор кількадесятьох ст. і праць, між ними: "Місце фольклору у краєзнавстві" (1927), "Вогнезрубне хліборобство та хліборобський культ вогню" (1930), "З студій про передклясове суспільство" (1933). Як археолог П. розкопував пізньотрипільські й ранньослов. поселення, досліджував антську культуру "полів поховань" і скитські пам'ятки, опублікував щоденник розкопів В. Хвойки у Зарубинцях; автор праць "Походження укр. народу" (1947), "Зарубинецький могильник" (1957), "Іст. географія та проблеми слов. етногенезу на матеріалах гідронімії" (1966), "Скіфи. Мова і етнос" (1968), "Подсечное земледелие" (1968) та ін.